

SLAVISTIČNA EKSKURZIJA PO ŠKOFJELOŠKEM PODROČJU

Škofja Loka z okolico zavzema posebno mesto v slovenski zgodovini, to pa zaradi zaokroženega loškega gospostva, ki je celih 830 let (od 973 do 1803) predstavljalo oblast na tem ozemlju. V vseh teh stoletjih je gospostvo na svojem področju oblikovalo poseben način življenja, vplivalo na mišljenje ljudi in tudi na kulturni ter gospodarski razvoj.

Prav posebna je tudi narečna podoba škofjeloškega področja, ki sicer spada v rovtarsko dialektično skupino, vendar je toliko samosvoja in s tako ostro črto ločena od sosednjih narečij, da bi jo lahko imeli za poseben dialekt, zunaj vseh dialektičnih sistemov. Narečje sega na vzhodu do Jeprce, na severu po južnem delu Sorškega polja tja do Stražišča in na zahodu še nekaj kilometrov v Poljansko in Selško dolino. Značilen za narečje je poseben vokalni sistem: zelo ozki poudarjeni e, ki ga tujec sliši kot i in ga zelo težko posnema, dalje zamolki poudarjeni in nepoudarjeni i, akanje v posttoničnih odprtih zlogih, medtem ko se predtonični o spreminja v u. Ta vokalizem daje narečju svojevrstno muzikalno podobo in ga precej oddaljuje od gorenjščine, četudi vsebuje nekaj gorenjskih značilnosti: š za šč, otrditev skupin lj in nj, maskulinizacijo nevtra itd.

Škofja Loka je tisoč let staro mesto, polno zgodovinskih znamenitosti. Če se peljemo po široki asfaltirani cesti, ki od železniške postaje vodi v mesto, kmalu zagledamo mogočni grad na vzpetini, pred njim pa se razgrinja starodavno mesto. Za avtobusno postajo zavijemo s ceste na levo in čez kamniti most prideemo v stari del mesta, na današnji Mestni trg, ki je glede na starost začuda širok. Na desni strani trga stoji najimenitnejša loška gostilna Krona. Tu je bil večkrat na oddihu pisatelj Fran Erjavec, sem sta nekoč redno zahajala Ivan Tavčar in Janez Hribar, in v to »slovečo pivnico« je Tavčar najbrž pripeljal na stanovanje Izidorja Kalana, ko se je v Loki učil kovaštva, prav tu se je Izidor sestal z Wulffingovimi in moral zbežati pred jeznoritima sinovoma in tu je pred odhodom v nemške dežele prišel v konflikt z ošabnim gospodom Fruebergerjem.

Na koncu Mestnega trga je na desni strani manjši trg s poslopjem občinske skupščine. Na stavbi je plošča v spomin na 18. december 1941, ko so v nemške uniforme preoblečeni partizani rešili iz gestapovskih zaporov loške aktiviste. Na ta dan praznuje Škofja Loka svoj občinski praznik. Od tod pelje pot na grad. Že na začetku stoji ob poti lesen kip v spomin igralcu Stanetu Severju: je delo samouka Petra Jovanoviča, doma iz Poljanske doline. Grad se prvič omenja l. 1202, v svoji zgodovini je bil večkrat predelan, vendar zato ni nič manj starinsko častitljiv. V gradu in okrog njega se dogaja dobršen del Visoške kronike. Na sredi sedanjega dvorišča je nekoč stal visok stolp, v katerem so bile grajske ječe, ki jih Mihol Schwaiffstrigh razkazuje Izidorju. V muzeju, ki je vzorno urejen, vzbuja pozornost visoška soba, kjer je razstavljeno pohištvo z Visokega, med drugim tudi železna skrinja, v kateri so po pripovedova-

nju pisateljevega sina Visočani hranili denar in okrog katere je pisateljeva domišljija spletla grozljivo zgodbo o pohlepu in umoru. Tudi v sobi, ki prikazuje znamenite loške rojake, se več eksponatov nanaša na Ivana Tavčarja.

Od konca Mestnega trga zavijemo na levo navzdol po klanecu, ki ga domačini imenujejo Graben. Če na dnu klanca spet zavijemo na levo, pridemo na Spodnji trg ali Lontrk. Takoj na začetku trga stoji na desni strani rojstna hiša dramatika Antona Leskovca. Z Lontrka drži pot do Suškega mostu čez Soro, prav blizu njega pa se združujeta Selška in Poljanska Sora. Na tem kraju, Sovodenj imenovanem, so v Visoški kroniki nesrečno Agato preizkušali z vodo in prav tu je bila odločena tudi Izidorjeva ljubezenska usoda. Iz zgodovinskih dokumentov je razvidno, da so do 18. stoletja na loškem področju res z vodo preizkušali obtoženčevo krivdo, vendar je bila zveza s hudičem dokazana, če je osumljenec ostal na površju, torej ravno drugače kot v Tavčarjevi zgodbi. Na koncu Spodnjega trga stoji na levi strani, računajoč od Grabna sem, staro poslopje Kašča. Graščinski oskrbnik je tu shranjeval dajatve podložnikov, predvsem žito, in jih potem drago prodajal loškim meščanom. V Visoški kroniki je proti takšnemu izkoriščanju ostro nastopil Jernač Schiffrer, »puntarski vojvod loških podložnikov«.

Škofja Loka se ponaša s staro kulturno tradicijo. Z njo so povezani že začetki slovenskega pismenstva. L. 1466 je tu nastal tako imenovani Škofjeloški rokopis, ki je danes shranjen na Dunaju. Nemški horoskop vsebuje tudi slovenska imena za mesece: prosinicz, swetszan, susecz, mali trawen, weliky trawen, bobouzwett, mali serpan, weliki serpan, poberuch, lostognoy, kozowpersthk, gruden.

Škofjeloška pasijonska procesija sodi med najimenitnejše začetke slovenske dramatike. Znano je, da je besedilo zanjo l. 1721 priredil kapucin Romuald, sicer doma iz Štandreža pri Gorici. Besedilo obsega nad 1.000 verzov. Procesija je bila sestavljena iz 13 slik in se je vsako leto na veliki petek zvečer vila po škofjelških ulicah, najprej po Spodnjem trgu, nato čez Karlovec nazaj na Mestni trg in se ustavila pri uršulinskem samostanu. Pri prizorih so sodelovali loški meščani in v veliki meri tudi kmetje iz okoliških vasi, saj so za procesijo potrebovali kar 278 kostumov. Smisel te veličastne predstave je bil seveda izrazito verski, verski v smislu srednjeveške eshatologije. Na čelu spreveda je jezdila »grenka« in zmagoslavna smrt in nazorno opozarjala pobožno ljudstvo na minljivost tega sveta. Procesijo so prirejali več desetletij, l. 1768 pa jo je oblast prepovedala, menda zaradi tega, ker naj bi se bila izrodila v nemoralno veseljačenje. Dogodke okrog procesije in procesijo samo slikovito prikazuje pisatelj Ivan Pregelj v noveli Vesela ekloga.

Škofja Loka je dala v preteklosti precej pomembnih mož, ki so s svojo ustvarjalnostjo mnogo prispevali k razvoju slovenske kulture.

Tu je bil rojen *Jernej Basar* (1683—1738), soustvarjalec naše baročne proze. Študiral je teologijo na Dunaju, stopil v jezuitski red in kmalu zaslovel kot pridigar. Izdal je zbirko slovenskih pridig z naslovom Pridige iz bukvic, imenovanih Exercitia s. očeta Ignacija, zložene na vsako nedelo čez lejtju, 1734. Pridige, 52 po številu, je posnel po Ignaciju Loyolskem, ni pa v njih toliko baroč-

ne bujnosti kot pri Svetokriškem ali pri Rogeriju. Basarju pripisujejo tudi prevod priročnika Pomuč živim, umirajočim inu mertvim (izšel v Ljubljani 1735 in in potem še 1740) in nekatere pesemske prevode.

Maksimilian Leopold Rasp je izhajal iz znane kranjske plemenitaške rodbine. Rojen je bil v Škofji Loki 1673, umrl pa je v Kamniku 1742, kjer je kot župnik dalj časa služboval. V svoji dobi je bil eden od najbolj izobraženih ljudi na Kranjskem. L. 1702 ga je ljubljanska Academia operosorum sprejela za svojega člana pod nazivom Indefessus (Neutrudljivi). Bil je zares neutrudljiv organizator, mecen in prosvetitelj. Med njegovimi učenci je bil tudi Miha Paglovec, znani pisec predprosvetljskega obdobja. Član Akademije je bil tudi *Frančišek Krištof Bogataj*, rojen l. 1684 v Škofji Loki, a umrl neznanokje in neznanokdaj. Bil je pravnik in strokovni publicist. Član obnovljene Akademije (od l. 1781 dalje) pa je bil zdravnik *Franc Ksaverij Jugovic* (1725—1797). Škofjeločan *Silvester Mure* (1743—1810) je bil vnet »borec proti alkoholizmu«. V rokopisu je zapustil obširen spis z naslovom Pogovar od pijače inu ventočejna tega vina med enim G. Fajmoštrom inu med šterjim Farmanim. Bil je Pohlinov učenec, a njegov jezik je preprost in poln slovničnih nepravilnosti. *Karl Jožef Prenner* (1780—1841) je raziskoval zgodovino škofjeloške okolice in kranjske dežele, *Ivan Cerer* (1789—1849) pa je bil narodni buditelj v obdobju marčne revolucije in urednik tržaškega lista Slavjanski rodoljub. V Trstu je deloval tudi *Ivan Dolinar* (rojen l. 1840 v Škofji Loki in umrl l. 1886 v Trstu). Bil je živahen politik in organizator kulturnega življenja v Trstu. Ob pomoči rojaka Franceta Cegnarja je urejal tržaško Edinost in pozneje izdajal satirični list Juri s pušo. Pod psevdonimom Samovič je v Edinosti objavljial spomine na vojaška leta.

V Škofji Loki je bil l. 1891 rojen nadarjeni dramatik *Anton Leskovec*. Po poklicu je bil pravnik, umrl pa je v Ljubljani l. 1930. Napisal je več dram (Jurij Plevnar, Dva Bregova, Kraljična Haris). V rokopisu je ostala drama Vera in nevera, razen tega pa še več zanimivih osnutkov. Njegove drame preveva močna etična nota, prvi dve, Jurij Plevnar in Dva bregova, pa vsebujeta tudi dokaj neprisiljeno socialno tendenco.

V Karlovcu, predmestju Škofje Loke, je bil rojen zgodovinar *Franc Pokorn* (1861—1940). V mladih letih je poskušal pesniti, mnogo bolj pomemben pa je kot zgodovinar in kot nabiralec narodopisnega blaga v škofjeloški okolici. Kot zgodovinar je nabral ogromno zgodovinskega gradiva iz škofjeloške okolice in tudi iz drugih slovenskih pokrajin ter izdal nekaj zgodovinskih knjig. Če omenimo še *Adolfa Sadarja* (1873—1929), šolnika in pisca člankov v vzgoji zanemarnjene mladine, potem smo v glavnem pri kraju z možmi, ki so bili doma v Škofji Loki in so v preteklosti pomagali graditi slovensko kulturo. Nismo pa seveda omenili še številnih drugih, ki so se udeleževali na najrazličnejših umetniških in strokovnih področjih in razglašali slavo tega mesta širom po Sloveniji.

V Škofji Loki so v preteklosti za krajši čas službovale nekatere eminentne osebnosti slovenske književnosti: pisatelj *Hinko Dolenc* od l. 1867 do 1868, pisatelj *Fran S. Finžgar* nekaj mesecev l. 1899 in *Fran Milčinski* od l. 1895 do l. 1897.

V Škofji Loki pa so doma tudi mnogi naši sodobniki, znani kulturni in znanstveni delavci. *France Planina* (rojen l. 1901), zgodovinar in kartograf, je izdal že

celo vrsto geografskih knjig in turističnih vodičev, najrajši pa raziskuje Škofjo Loko in njeno okolico. To zadnje velja tudi za zgodovinarja *Pavleta Blaznika* (rojen 1903), ki vztrajno, vestno in s sodobnimi raziskovalnimi metodami nadaljuje delo Franca Pokorna. Tu je doma, čeprav je bil rojen v Trstu (l. 1910), *Boris Zihel*, avtor številnih filozofskih, socioloških ter tudi literarnih razprav in esejev. Mladost je preživel v Škofji Loki in še vedno tam živi *Branko Berčič* (rojen sicer l. 1927 v Šmalčji vasi pri Šentjerneju), bibliotekar in literarni zgodovinar, avtor knjige *Mladost Ivana Tavčarja*. V Škofji Loki živi tudi *Marija Jamar-Legat*, rojena v Trbovljah l. 1914, pedagoginja in literarna zgodovinarica. Vsi ti s pridom nadaljujejo staro kulturno tradicijo tega starega mesta.

(Se bo nadaljevalo)

V spomin

BESEDA O BREZNIKU*

Anton Breznik, eden naših največjih jezikoslovcev slovenistov, je bil nad 40 let samo v službi slovenskega jezika: od l. 1903, ko se je v tisku pojavil kot kritik nekega jezikoslovnega dela, pa do 26. marca 1944, ko je — komaj nekaj nad 60 let star — prežgodaj umrl, tako rekoč še v polni ustvarjalnosti.

Življenjska pot: otroštvo na vasi (rojen 26. januarja 1881 pri Pekletu v Ihanu očetu kajzarju in sejmarju), osnovna šola najprej v Ihanu, nato še v Ljubljani, gimnazija in bogoslovje ravno tam, kratko kaplanovanje v Postojni, univerza (slavistika predvsem) v Gradcu in na koncu profesorska in direktorska služba na gimnaziji v Št. Vidu pri Ljubljani. To je vse. — Ob ustanavljanju slovenske univerze na začetku stare Jugoslavije je nekaj časa kazalo, da bo univerzitetni učitelj, a mu je bilo na koncu po določenem času ponujeno lektorsko mesto: praktične slovenščine naj bi bil učil tiste študente ljubljanske univerze, ki jim slovenščina ni bila materni jezik. Seveda je odklonil. Pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti je bil izvoljen za izrednega člana l. 1940. Tudi to ni veliko.

Kaj pa nam Breznik pomeni?

V slovensko zavest se je zarisal zlasti svojim dijakom kot nekam poseben gimnazijski učitelj; slovenski učitelj ga je poznal predvsem kot (pretežkega seveda) slovničarja (Slovenske slovnice 1916, 1921, 1924, 1934), povprečno pismeni Slovenec kot pravopisca (Slovenski pravopis 1920, 1935, 1937, 1938); izdajatelj naših klasikov in tudi ta in oni še živeči pisatelj kot zanesljivega poznavalca problematike in zato kar strogega (včasih res tudi prestrogega) kritika; potencialni slovenski znanstvenik in učitelj na srednji šoli, tj. študent slavistike ljubljanske univerze: Breznik mu je bil na stranskem (znanstvenem?) tiru raziskovanja slovenske, in celo knjižne, besede; jezikoslovni ljubitelj; Breznik kot človek, ki je dokončno rešil vprašanje slovenske knjižne pisave in izbire besedja.

* Slavnostni govor ob odkritju plošče na rojstni hiši v Ihanu 29. IX. 1974.